

Вікторія ТАРАС

ВИНИКНЕННЯ МОНАСТІРСЬКОГО САДОВО-ПАРКОВОГО МИСТЕЦТВА ГАЛИЧИНИ

Viktoria TARAS. On Origin of Garden and Park Art of Galicia.

Історія монастирського садово-паркового мистецтва Галичини – ланка безперервного процесу, що ґрунтується на певних традиціях, які, своєю чергою, є фундаментом для подальшого процесу еволюції. Таким фундаментом для розвитку монастирського садівництва Галичини були дохристиянські традиції наших предків.

Давні русичі жили в природному світі, їхня релігія потребувала пристосування до умов життя. Тому в основі первісного релігійного світогляду давніх русичів був культ природи, а релігія – одухотворенням усього довкілля. Вони обожнювали сонце і місяць, дерева і священні гаї, камені й печери, джерела й інші природні явища. Язичницька релігія була наближена до природи, вчила людину жити в гармонії з навколишнім світом, вклонятися деревам, гаєм, джерелам як живим істотам, бо давні русичі вважали, що “боги живуть в кронах дерев та в цілющих водах джерел”¹. В уявленні наших предків “дерево відіграло важливу роль при створенні світу, а образ дерева життя займав важливе місце в системі шанування природи. Дерево життя – це уособлення космогонічних і часових уявлень: його коріння йшло в глибини землі, в царство померлих, стовбур символізував покоління живих, а листя і крона – житло богів та духів”². Язичницький світогляд давніх русичів яскраво виявляється у шануванні деяких видів рослин, що їх вони вважали свя-

щенними. Переважно це були такі дерева, як дуб, береза, липа, верба, вишня. Священими вважалися також природні джерела та струмки. Дерева і джерела давні русичі шанували найбільше, бо одночасно можна було звертатись до плідної сили природи і до “живої води” – джерела, що виривало. У системі дохристиянських вірувань значне місце посідав культ дуба. Дуб – дерево Зевса і Перуна; поклоніння давніх русичів Перуновому дубові описано імператором Костянтином Багрянородним (близько 948 р.). У Галичині відомі топоніми Перуна-громовержця: урочище “Перуновий дуб” у с. Грушеві (Старосамбірський р-н). Про його існування є згадки у джерелах XVI ст., а про “Перунову гору” в с. Колоденці (Перемишльська єпархія) – у XIX ст.³. Шанобливе ставлення до сил природи зафіксовано в літописних джерелах давніх русичів, у “Повісті врем’яних літ”. У “Промові філософа” мовиться, що люди здавна шанували явища навколишньої природи – “жертви приносили гаєм, колодязям і рікам”⁴. Про це також свідчать перші християнські укази князя Володимира, в яких засуджено моління біля джерел, гаїв і за якими мали карати тих, “кто под овином молиться или ворожить под рощею, или у воды”⁵.

Життя давніх русичів було пов’язане з природою, вони гостро відчували її й інстинктивно підпорядковувались ритмам, циклам і законам природи. Тому ділянки, які вони вибирали для задоволення своїх культових потреб, гармоніювали з усіма елементами природного середовища – поверхнею землі, структурою скель, водою, рослинністю. Споглядаючи такий ландшафт, людина насолоджувалась відчуттям своєї єдності з при-

³Косак М. Шематизм провинції Св. Спасителя Чина Св. Василя Великого въ Галиції уложеный по капітулѣ обвѣщѣній въ монастырѣ св. Онуфрейскѣмъ во Львовѣ дня 24. и 25. и короткій поглядъ на монастыри и монашество руске, отъ заведеня на Руси Вѣры Христовой ажъ по нынѣшное время. – Львовъ: Въ типографіи Института Ставропигіанского, подъ зарядомъ Стефана Гугковскаго, 1867. – С. 183.

⁴Повість врем’яних літ: за Іпатським списком / Пер. з давньоруської, післяслово, комент. В.В.Яременка. – К.: Радянський Письменник, 1990. – С. 149.

⁵Целевичь Ю. Історія скиту Манявского вразѣ зъ Сборникомъ грамотъ, листовъ и деякихъ судовыхъ документовъ, дотычныхъ того монастыря. – Львовъ: Тип. Ин-та Ставропигіи, 1887. – С. 2.

¹Історія релігії в Україні: У 10 т. / Редкол.: А.Колодний (голова) та ін. – К.: Укр. Центр духовн. культури, 1996–1998. – Т. 1: Дохристиянські вірування; Прийняття християнства / За ред. Б.Лобовика. – С. 127.

²Там само. – С. 178.

родою. Давні русичі пристосували свої релігійні потреби до домінуючих топографічних елементів природи так, що введена у природний ландшафт сакральна функція доповнювала та підсилювала його.

Отже, основою ландшафтного будівництва були сакралізовані елементи природи: гаї, деякі види дерев, річки, джерела, до яких приходили молитись, яким приносили жертви. Природа виконувала перші сакральні функції, вона була й першим сакральним храмом.

На початку нашої ери зароджується формування теїстичного типу надприродного – віра в богів⁶, яка потребувала не тільки природних, а й рукотворних культових споруд-святилищ для релігійних відправ. Такі місця в давньоруських писемних джерелах згадуються як “капище” (місця, де стояли “капи” – ідоли та інші предмети поклоніння), “требища” (місця, де приносили “треби” – жертви богам) та “ідольські храми” (приміщення, де зберігались ідоли), контина та інші. “Храм – церковнослов’янська форма слова “хороми”, – довга споруда у формі дуги (півкола), збудована навколо круглого майданчика, на якому було капище”⁷. Привертає увагу вибір місця, на якому розміщували давні святилища. Для них, як звичайно, вибирали місце на пагорбах або висотах, які підносили “молільників над рівнем звичайного життя і мовби наближували їх до небесних правителів світу”⁸. У літописних джерелах завжди підкреслено місце, на якому перебували божества. У “Повісті минулих літ” мовиться, що “Ігор прийшов на пагорби, де стояв Перун”⁹, присягати про мир з греками. Там є також свідчення про те, що коли князь Володимир став княжити у Києві один, то “поставив він кумири на пагорбі”¹⁰. Цікавий опис давньоруських храмів подав Саксон Граматик в “Історії данів” (1168). Цей храм збудований як фортеця, що була захищена природними схилами з трьох боків, а біля храму з-під землі било джерело. Археологічні прикла-

ди святилищ на пагорбах наведені Б.Рыбаковим у книжці “Язычество древних славян”¹¹.

До прийняття християнства у давніх русичів було багато священних гаїв, які заміняли їм храми, у яких вони молились і приносили жертви богам. Там росли священні дерева, стояли статуї богів. Місця культу, присвячені природі та божествам, відображено в топонімах назв місцевостей Галичини. Так, згідно з І.Шараневичем, “найбільше тех самых повторяющихся названий осадъ въ Галичине, ато будьто городовъ, месточокъ и сель, суть отъ лесовъ, гаевъ, дубровъ, деревъ, садовъ, а именно – березъ, липъ, смерековъ, буковъ, дубовъ, грабовъ, ялины, ольхи [...] замечано такожъ много названий осадъ похожихъ на Чермно, Червень, Чорна и Бела (гора). Названіе осады Dziewin коло Бохни, названія Звенигородъ (З), Белобожниця на поганское еще вказують походженьє”¹².

Наявність священних гаїв, садів і великої кількості топонімів, пов’язаних з цими словами, потребує їх етимологічного пояснення. Слово гаї означало місце, де ростуть старі листяні дерева. Воно має праслов’янські корені й широко вживається в російській, білоруській мовах – гаї, давньоруській – гаи, польській, нижньолужицькій – gai, чеській, словацькій – háj, верхньолужицькій – haј, сербохорватській – gaј (у складних топонімах)¹³. Етимологія слова гаї, очевидно, пов’язана з gojiti – українським словом гоїти (первісно) – залишити жити, вирощувати. Слово гоїти має багато значень, пов’язаних з ліками, лікуванням, вирощуванням. У праслов’янській мові словом gojiti вказувало на žiti, українською – жити, життя. Первісне значення слова – “робити так, щоб жило”¹⁴. Як бачимо, слово гаї було наповнене глибоким змістом і увібрало всі найкращі ознаки плідного життя.

Подальший етап розвитку сакральної ланд-

¹¹Рыбаков Б.А. Язычество Древней Руси... – С. 295–303.

¹²Шараневич І. Указатель до картины предъ и за карпатами // Литературный сборник издаваемый Галицко-рускою Матицею. – Львів, 1869. – № 1. – С. 138–139.

¹³Етимологічний словник української мови: В 7 т. / АН УРСР Ін-т мовознавства ім. О.Потебні. – К.: Наук. Думка, 1985. – Т. 2. – С. 570; Т. 3. – С. 451.

¹⁴Там само. – С. 546.

⁶Історія релігії в Україні... – С. 109.

⁷Там само. – С. 126.

⁸Рыбаков Б.А. Язычество Древней Руси. – Москва: Наука, 1988. – С. 137.

⁹Літопис Руський: Пер. з давньорус. Л.Є.Махновця; Відп. ред. О.В.Мишанич. – К.: Дніпро, 1989. – С. 30.

¹⁰Там само. – С. 47.

шафтної архітектури ознаменованій появою культових споруд у сакралізованих природних ландшафтах. Це були високоестетичні ділянки природи зі старими деревами, джерелами, потоками, де поряд стояли й статуї богів. Такий розвиток сакралізованих природних ландшафтів із введенням у них нових елементів і функцій, які взаємодоповнювали одна одну, підсилював і зберігав природний ландшафт сакральної зони. Введені у ландшафт культові споруди відповідали пропорціям людини та формам і вимогам ландшафту.

Наприкінці X ст. Київська Русь зі сходу та заходу була оточена державами, які впливали на поширення християнської релігії в давньоруському суспільстві. Є свідчення про те, що християнські церкви, монастирі існували задовго до хрещення Русі князем Володимиром у 988 р. Ще в часи князювання Ігоря, у 944 р., в Києві “християнців водили присягати в церкву святого Іллі”¹⁵. про укладення миру з греками, і, очевидно, християнство було поширене не лише в Києві. З історичних джерел відомо, що наприкінці X ст. місіонер Войцех (Адальберт) у Моравії і Чехії “знищив правдиву віру (сліді просвітителя Кирила) і відкинув руське письмо, і запровадив письмо латинське, і віру, поपालив ікони правдивої віри, а єпископів і пресвітерів посік, а інших розігнав”¹⁶.

Болгарія, Польща, Чехія, Моравія – південні та західні слов'яни, які раніше за Русь прийняли християнство, впливали на поширення християнської релігії в Київській Русі¹⁷. Це мало виняткове значення для Галицького князівства, оскільки через його територію пролягали торговельні шляхи між Сходом і Заходом, що, без сумніву, позначилося на християнській культурі. У X ст. на територію Галичини прибувають західні проповідники східного обряду. “Моравські ченці були позбавлені тоді латинцями своїх монастирів, змушені шукати для свого осідку якесь унеє (краще) місце в спорідненій з ними західній Україні. Частина їх знайшла таке місце оподаль від поганського гамірного Галича – в Уневі, де постала християнська громада, а для її потре-

би церква-монастир”¹⁸. Збереглися також свідчення й про Лаврівський монастир: “Сліді городищ і валів походять уже з очеркнено славянської епохи (гора Магура, Спас, Турє) [...]. Закріплена Ф.Лобеским місцева традиція впевняє, що на місці нинішньої лаврської обителі існували отшельничі печери-одиначки іще в IX, а навіть VIII віці по Христі, що свідчило про поширення Христової віри на Прикарпаттю за довго перед “офіційним” охрещенням України за Володимира Великого [...]. Той первісний монастир з церквою св. Івана Хрестителя мав стояти на горі в лісі, де нині стоїть запушена цвинтарна каплиця св. Івана, побудована на місці старої, в перших роках XIX віку”¹⁹.

Немає свідчень про те, що перші християни зазнавали гонінь у часи язичництва. Але місця, які вони вибирають для своїх пустельницьких печер, скитів, монастирів, були віддалені від людських осередків, у недоступних місцях, у лісах, на горі або сховані в яри, при джерелах, або оточені потоками. Можливо, таке розташування пов'язане з тим, що християнська релігія ще не була панівною, тобто “офіційною”. Можна припустити, що при такому розміщенні монастирів роль перших сакральних елементів у християн-пустельників, які жили у своїх “первісних келіях-одиначках, які покопані в склонах гори”²⁰, виконували, як і в язичників, вибрані з навколишньої природи за своїми утилітарними і естетичними властивостями елементи. Такими елементами були священні гаї, дерева, джерела, потоки. Прикладом цього є пояснення про розташування Унівського монастиря: “Від північної сторони його (села Унів) простягається великий ліс, а в його глибокому ярі, при буйному джерелі, стоїть мурований монастир з мурованою всередині церквою в честь Успення Матері Божої. Цей монастир укритий в лісі, подобає на замасковану оборонну твердиню, якою і був у своїй славній минувшині [...]. Побудовано його в лісовій долині, над джерелом”. Назва монастиря походить “від старослов'янського слова ОУНЕЙ = кра-

¹⁵ Літопис Руський... – С. 30.

¹⁶ Lowmiański H. Początki Polski. – Warszawa, 1970. – Т. 4. – S. 506.

¹⁷ Історія релігії в Україні... – С. 227.

¹⁸ ЦДІА у м. Львові. – Ф. 201. – Оп. 1 т. – Спр. 236.

¹⁹ Голубець М. Лаврів. Історично-археологічна студія // Записки Чина св. Василя Великого. – Львів; Жовква: Записки ЧСВВ, 1926–1927. – Т. 2. – С. 37–38.

²⁰ Там само.

щий. Ця прикмета (кращий) відноситься до потоку, при яким монастир побудовано. Вказує на це другий потік, так званий Потік Добрий, що обіймає монастир зі заходу. Отже вода р. Липи була Зла (звідси Гнила Липа), натомість в одному її допливі – Добра (потік Добрий), а в другому – Краща (Потік Уній). Від назви потоку Уней пішла назва монастиря первісно Уневск, а через контракцію – Унев²¹. Збереглися свідчення про Лаврівський монастир і його джерела: “В Лаврове есть колодезь, Св. Ивановская звана, которой вода имеет по уверению народа целительную силу. Сюда приходят больныи, пьют и умываются водою, а оставивши одежду, въ которой прийшли, передеваются в новыи уборы. Я встретил вокруг сего колодезя над которымъ была когда-то часовня, старое платье бывшихъ тутъ недужныхъ. Народ веруе, что съ платьемъ оставляет на месте и свою недугу”²². У с. Волошинові поблизу Лаврова також є “жерело здоровой воды”²³. Такі осередки християнства, як Унів, Лаврів, підготували язичницьке населення Галичини до зміни віри батьків. У 991–992 рр., під час походів Володимира Великого з учнями Кирила та Мефодія, було офіційно охрещено Галицьку Русь.

Після прийняття християнства виникає потреба в будівництві церков і монастирів. Місця язичницьких капищ на пагорбах займають християнські церкви, “повелів він (Володимир) робити церкви і ставити їх на місцях, де ото стояли кумири”²⁴, “і поставив він (Володимир) церкву святого Василя (Великого) на пагорбі, де ото стояли кумири Перун та інші”²⁵. Митрополит Іларіон також повідомляє, що “вследъ за крещеніемъ, монастыреве на горах сташа и черноризцы явишася”²⁶. Святий митрополит Михаїл заклав на горі церкву і при ній монастир архістратига Михайла, “противо места, где идол Перун низвержен был в реку Днепр, и определил к оной греческих иноков, чем

положил первое основание Михайловского монастыря”²⁷. Це урочище було названо “Чертово Беремище”²⁸. У місці, де викинутого Перуна “прибило его волнами к одному правому берегу, где собравшись, усердные суеверы вопили к нему: Выдывай, наш боже! И где последнее он принял от них поклонение”²⁹, було збудовано Видубицький монастир³⁰. У Новгороді монастир Перуна був збудований на тому ж місці, що й требище Перуна³¹. Звичка використовувати священні місця язичників для побудови церков і монастирів мала загальний характер. Резиденцією перших митрополитів Русі був Переяславль, розташований поблизу Трахтемировського городища – найбільшим святилищем скотського племінного союзу. На Трахтемировському городищі розміщено давній монастир, з якого вийшов другий митрополит Русі – Климент Смолятич (1147). Таке ж явище, характерне для I тис. до н. е., спостерігаємо в Польщі (гори Святого Хреста, Ченстохов, Сленж)³². На місці сучасної Києво-Печерської лаври за язичництва був священний гай. Священним гаєм язичників був також відомий згодом Шулявський гай у Києві, що ріс на березі річки Либідь³³, “в вершине [річки Либідь. – Авт.] по правую еє сторону существует Архиерейская роща с дворцом, называемая Цулявщина”³⁴, “сия роща і подворье заведены митрополитом Варлаамом Ванатовичем”³⁵.

На території Галичини в княжих містах були “здвижені великі базилики й менші церкви у Галичі, Перемишлі, Львові, Тереховлі та інших менших городах наших західних земель”³⁶, у Ле-

²⁷Берлинський М. Історія міста Києва.– К.: Наук. Думка, 1991.– С. 37.

²⁸Там само.– С. 173.

²⁹Берлинський М. Історія міста Києва...– С. 36.

³⁰Там само.– С. 172.

³¹Головацкий Я. Монастыри юго-западной России вообще и Креховский монастырь.– СПб.: БМВ, 1886.– 15 с.: илл. Окреме видання: Памятники русской старины.– Вып. 7.– С. 3.

³²Рыбаков Б.А. Язычество Древней Руси...– С. 52–53.

³³Історія релігії...– С. 300.

³⁴Берлинський М. Історія міста Києва.– К.: Наук. Думка, 1991.– С. 224.

³⁵Там само.– С. 264.

³⁶Пастернак Я. Коротка археологія західно-українських земель // Богословія. Науковий тримісячник. Богословське наукове товариство.– Львів, 1932.– Т. X.– Кн. 3.– С. 242.

²¹ЦДІА у м. Львові.– Ф. 201.– Оп. 1 т.– Спр. 236.

²²Площанський В.М. Лавровъ село и Монастырь въ Сямборской округѣ // Науковий збірник Галицько-руської матиці.– Львов: Изд. Станіславського ін-та, 1866.– Вып. I–IV.– С. 321–322.

²³Там само.

²⁴Літопис Руський...– С. 66.

²⁵Там само.– С. 68.

²⁶Коссак М. Шематизмъ провинціи...– С. 42.

лесові, Синьовидному. Про місце їх розташування свідчать топоніми “останків княжих церков у Крилосі (давнім Галичі), де І.Шараневич відкрив у 1880-их рр. фундаменти таких церков: Св. Спаса на горі “Карпиця”, мнимої катедри “Під Дубравою”, св. Іллі у “Прокалієвому (пророка Іллі) саді”, “Карпів гай” на залуківській височині”³⁷. У Теробовлі також був монастир, “пам’ятка ще з “руських часів”³⁸. Назва міста Теробовля, “утворена слов’янськими основниками оселі, які найшовши тут пригоже для поселення місце, були примушені “теребити” віковічні праліси, від чого й прозвано місцевість “Теробовль”³⁹. “Дільниця міста, що знаходилась на заході від замку, називалася “сади”, або “садики”, бо дійсно тоне в зелені садів”⁴⁰. Про монастир у Лелесові згадує “Ипатьевская Летопись, и говоритъ подъ р. 1213, же король Угорскый идучи войскомъ на Галичъ, станувъ въ монастире Лелесове въ горахъ”⁴¹. Про монастир у Синьовидному “згадується уже за кн. Даниїла въ XII веку, стоявъ якъ переданье говоритъ въ лесе названомъ Дубина”⁴². “[...] ще з княжих часів виринає тут старинний монастир [Святоюрський монастир у Кристинополі. – В.Т.] у Городищі над Бугом. На невеличкій видмі, що ледь підноситься над його лівобічною заплавою, – де відай ще в доісторичних часах постало захисне городище, забезпечене широким рукавом Рати, яка тут вливається до Буга, – був вимріяний закуток для скупченої роздуми та чернечого подвигу в мовчазних монастирських стінах”, “після касати городиської обителі у XVIII ст., осталася тільки сама назва “Городище Василянське”⁴³.

Розташування середньовічних монастирів Галичини на давньоруських культових осередках має декілька причин. *По-перше*, свідомість народу, його віра не могли змінитися протягом кількохсот років після хрещення. Цей процес тривав

упродовж багатьох століть і сприяв збереженню давніх вірувань, що існували паралельно з християнською вірою. Важливим є й той факт, що давньоруські святилища “сприймались слов’янами як би по спадщині і продовжували існувати досить довго, перейшовши в подальшому в християнську форму”⁴⁴. Тому “з прийняттям християнства в Київській Русі не зникла обрядова практика язичницької віри ні серед народних мас, ні серед освіченого князівсько-боярського середовища”⁴⁵, люди, як і раніше, вшановували ліси, гаї, дерева, джерела, природні явища. Побожне, шанобливе ставлення до сил природи зафіксовано в церковних давньоруських джерелах: “Овы прельсти в тварь веровати и в солнце же и огонь и во источники же и в древа и во ины различны вещи”⁴⁶. “Так, деякі дослідники відзначають неканонічність Софійського собору в Києві, особливо його внутрішнє оздоблення, яке називають “язичницьким тлом”. Храм втілює індоарійську ідею райського саду, яка матеріалізується у стовпах-колонах, що символізують стовбури дерев. Таке уявлення про світове дерево, в якому метафорично закодовано модель Всесвіту, знайшло своє відображення у смислового поділі простору храму на три сфери: верхню – божественну, середню – світ людей і нижню – потойбічне царство”⁴⁷.

По-друге, моління у “рощених”, “деревах” та “кладезям” функціонально було подібне до церковного богослужіння, у якому “храму відповідав гай або поля в лісі, фресковим зображенням божеств – деякі вшановані дерева (або дерева-ідоли)”⁴⁸.

По-третє, християнство, яке формувалося у Київській Русі, мало відповідати його природі, духовним і суспільним традиціям. Біблійні настанови, які існували в ті часи щодо святкування і обрядів, склалися у спекотному кліматі Ізраїлю, Греції та Риму і не відповідали сформованій віками давньоруській системі вірувань. Тому, маючи в Україні сприятливий і багатий ґрунт, християнство почало пристосовуватись до давньоруських

³⁷Там само.

³⁸Там само.– С. 244.

³⁹Голубець М. Теробовля.– Львів: Друкарня Ставропільського ін-ту, 1927.– С. 4.

⁴⁰Там само.– С. 1.

⁴¹Коссак М. Шематизм провинції...– С. 147.

⁴²Там само.– С. 165.

⁴³Ваврик М. ЧСВВ. По василянських монастирях.– Топонто: Друкарня оо. Василян, 1958.– С. 101–103.

⁴⁴Рыбаков Б.А. Язычество Древней Руси...– С. 123.

⁴⁵Історія релігії в Україні...– С. 275.

⁴⁶Гальковский Н.М. Борьба христианства с остатками язычества в древней Руси.– Харьков, 1916.– Т. 1.– С. 46.

⁴⁷Історія релігії в Україні...– С. 279.

⁴⁸Рыбаков Б.А. Язычество Древней Руси...– С. 209.

язичницьких вірувань, “християнізуючи – освячуючи їх, як колись у Греції та інших країнах”⁴⁹. М.Грушевський твердив, що християнство “приладжувало ся до останків старого культу й поглядів, мішало ся з ними [...]. Поруч християнської догматики жили далі поганські погляди на природу, заповнену ріжними чудесними силами”⁵⁰. Так, християнський літописець Нестор пояснює заснування Києва як указ з “вище” (згори): “рушив [Апостол Андрій] по Дніпру вгору, і за приреченням божим прийшов і став під горами на березі. А на другий день, уставши, сказав він ученикам своїм, які були з ним: “Бачите ви гори сі? Так от, на сих горах возсіяє благодать божа, і буде город великий, і церков багато воздвигне бог”. І зійшов він на гори сі, і благословив їх, і поставив хреста. І, поклонившись богу, він спустився з гори сеї, де опісля постав Київ, і рушив по Дніпру вгору”⁵¹. Яскравим прикладом “християнізації” є перекази, які пояснювали вибір місця закладення монастиря. Згодом ці оповідання перейшли до монастирських літописів. Зазвичай у документах трапляються такі факти закладення монастирів. У с. Терло поблизу Лаврова існував монастир⁵²: “По преданію и верованію народа имелъ тутъ прежде быти и на одномъ дубе объявилася икона Пречистой, въ следствие чего сооружено изъ стятаго тутъ дерева церковъ, а пень дерева, на которомъ имела обявитись икона, укрито под олтаремъ”⁵³. У Святомиколаївському монастирі в селі Тустановичі (Самбірський р-н Львівської обл.) “стоить еще и ныне на устроению въ лесе, церковъ монастырска св. Николаевска, а поблизь неи и дерево, на которомъ колись то, якъ переданье говоритъ, явила ся чудотворна св. Николаевска икона”⁵⁴. Із селом Зарваницею на Тернопільщині пов’язують “з’явлення Матері Божої у сні одному з ченців, який рятувався після руйнації 1240 р. у Києві Десятинної церкви.

⁴⁹Шевців І. Святі тайни в Українським обряді.- Сідней, 1982.- С. 13.

⁵⁰Грушевський М. Історія України-Руси: В 11 т., 12 кн. / Ред. кол.: П.С.Сохань та ін.- К.: Наук. Думка, 1992 (Репр. вид. / Пам’ятки іст. думки України).- Т. 3.- 1993.- С. 403.

⁵¹Літопис Руський...- С. 3.

⁵²Коссак М. Шематизмъ...- С. 190.

⁵³Площанський В.М. Лавровъ село...- С. 325.

⁵⁴Коссак М. Шематизмъ провинції...- С. 191.

Свідченням дійсності цього факту стало віднайдення монахом в криниці ікони Пречистої Діви. На чудотворному місці поставали церкви, каплиці та монастир”⁵⁵. Стосовно Гошівського монастиря збереглося свідчення, що на пагорбі, де розташовано монастир, з’явилася Пресвята Діва, від чого пагорб дістав назву “Ясна Гора”, а біля підосви пагорба почало бити джерело, вода з якого вважається цілющою.

По-четверте, у X ст., – під час прийняття християнства Київською Руссю, воно було вже сформоване й мало певні канони, що стосувалися місця розташування храмів й храмобудівництва і увібрали в себе ідеї Святого Письма про місце спілкування Адама з Богом у райському саду та Мойсея на Синайській горі: “Вивів Мойсей людей до Бога з табору, і стали вони під горою. Гора ж Синай уся димувала від того, що Господь у полумені спустився на неї [...]. Господь спустився на Синай – гору, на вершину гори, і покликав Мойсея на верх гори, і піднявсь Мойсей”, і повелів Бог Мойсеєві: “Визначи, навколо гори межі та зроби її священною”⁵⁶. Бога в християнській символіці сприймали як “джерело води живої”⁵⁷. Ченці, що прибували в Київську Русь, мали певні уявлення про місця будівництва монастиря для спілкування з Богом. Опис місцевості свого першого монастиря над понтійською річкою Ірісом у Малій Азії подає святий Василій у листі 14 до святого Григорія: “Тут вказав мені Бог місце, вповні підхоже для того завдання та справді таке, яке ми собі звикли уявляти в наших частих мріях на дозвіллі. Ось – висока гора, вкрита густим лісом, зрошена з північного боку хрустально-чистими ручаями. У її підніжжя стелиться глибока долина, постійно відсвіжувана вогкістю з гори. Довкруги неї буйний ліс із різновидними й різнобарвними деревами мало що не замикає її природним валом, так, що в порівнянні з нею видається невеличким навіть каліпсійський острів, який за його красу Гомер над усе вихваляє [...] ми мусимо сказати про це місце те, що найважливіше: через добре положення воно спроможне рости всі плоди

⁵⁵Релігієзнавчий словник / За ред. проф. А.Колодного і Б.Лобовика.- К.: Четверта Хвиля, 1996.- С. 120.

⁵⁶Святе Письмо.- Вихід 17-20,23.

⁵⁷Там само.- Єремія 2.13.

і видає для мене найсолодший з усіх овочів – самоту”⁵⁸.

По-п’яте, язичницька релігія давніх русичів і християнство мали подібні уявлення про доброту Бога чи богів, підпорядковані ідеалові краси. Божественна краса й доброта втілилась в ідеї саду-раю, дереві життя, яке описане в апокрифах: “А посреди Раю Древо Животноє, еже есть божество, і приближається верх того дерева до небес. Древо то златовидно в огненной красоти; воно покриваєть вітвями весь Рай імієть же листя от всіх дерев і плоди тоже. Исходить от него сладкое благоуханіє, а от корня его текуть млеко і медом 12 источников”⁵⁹. У християнстві “Дух говорить Церквам: “Переможному дам споживати від дерева життя, що в Божому раю”⁶⁰.

По-шосте, розташовувати монастирі на місці городищ було зручно, бо це вже “з природи оборонні місця серед мочарів, на верхах стрімких горбів або на спадистих язиках горбоватого терену серед рівнини”⁶¹. Таке розміщення також давало змогу людям з обох боків гір ходити на прощу до монастиря.

Традиції розташування монастирів у природному середовищі, які були закладені ще в часи язичництва, використовувались упродовж доби середньовіччя, а деякі явища збереглися навіть у XVIII–XIX ст. Так, на кадастрі 1854 р. в плані Крехівського монастиря⁶² видно, що на насипаному пагорбі – хвойне дерево, можливо, “священне”. В Святооунуфріївському монастирі у Львові в 1826 р. “о. Варлаам Компаневич велел в юго-восточном угле саду высипати курган – могилу з землы которая та могила слимаком называется, понеже форму слимака представляє, й отъ долу аж до верха, въ коло стежка провадить”⁶³. У се-

лі Колоденці був Святооунуфріївський монастир, “который стоявъ подъ горою названою “Перунова гора”, тут було “жерело красной воды, колись-то монастирське, славное на целу околицу убогую въ здорову воду, посеящає окресный побожный людъ въ день св. Онуфрія еще и теперь дуже численно”⁶⁴.

Чимало назв монастирів, що збереглися дотепер, свідчать про їх давнє походження або про місце, на якому вони розташовані. На це вказують також назви монастирів, які подає І. Крип’якевич у каталозі середньовічних монастирів Галичини: “Краснопуща (пов. Бережани); Підгородище (пов. Бібрка); Гаї Старобридські, Ясенів (пов. Броди); Підгородище (пов. Добромиль); Грабів, Сваричів, Спас, Чорний Ділок коло Гошова (пов. Долина); Колоденце, Смереків (пов. Жовква); Дубровляни, Червоногород, присілок Черче (пов. Заліщики); Пліснисько, Межигіре або Бучина, Грабина, Підгірці (пов. Золочів); Красна, є ліс, монастир (пов. Калуш); Язениця, званий Прекрасна Пустиня (пов. Камінка Струмилова); Іспас (пов. Коломия); Хорошно разом з с. Підтемне, Добряни (пов. Львів); Унів (пов. Перемишляни); Березові (пов. Печеніжин); Біла, Верхрата, Рава Руська в урочисько Рата, Смолин або Попова Дуброва (пов. Рава Руська); Підгородє (пов. Рогатин); Білина, Городище побіч урочище Монастирок (пов. Самбір); Сіневідську в лісі Дубина, є поле Черничини (пов. Сколе); Монастир біля села Спасів, Городище (пов. Сокаль); Спас, Терло, Сушиця Горішна, Топільниця (пов. Старий Самбір); Грушів, Ольшаниця (пов. Яворів)”⁶⁵. Про те, що деякі наведені монастирі були збудовані на місці курганів, городищ і святилищ, пише Я. Головацький у роботі “Объ исследованіи памятников русской старины, сохранившихся въ Галичине и Буковине”⁶⁶.

⁵⁸Ваврик М.М. Нарис розвитку і стану Василянського Чина XVII–XX ст. Топографічна-статистична розвідка.– Рим: Ватикан, 1979.– С. 7.

⁵⁹Афанасьев А.Н. Поэтические воззрения Славян на природу: Опыт сравнительного изучения славянских преданий и верований, в связи с мифическими сказаниями других родственных народов: В 3 т.– Москва: Изд. Щепкина и Солдатенкова, 1865–1869.– Т. 2.– С. 294.

⁶⁰Святе Письмо.– Одкровення 2.7.

⁶¹Пастернак Я. Коротка археологія...– С. 231.

⁶²ЦДІА у м. Львові.– Ф. 186.– Оп. 5.– Спр. 324.– Арк. XIV.– 1854 р.

⁶³Наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України,

Львів. Від. рукопису. Хроніка монастиря св. Онуфрія у Львові 1771–1867 рр., МВ–132 (144)).

⁶⁴Коссак М. Шематизм провинції...– С. 183–184.

⁶⁵Крип’якевич І.П. Середньовічні монастирі в Галичині. Спроба каталогу // Записки Чина св. Василя Великого.– Т. 2.– Вип. 1–4.– Жовква: ЧСВВ, 1926.– С. 71–104.

⁶⁶Головацький Я. Обь исследованіи памятников русской старины, сохранившихся въ Галичинѣ и Буковинѣ // Труды первого археологического съѣзда въ Москвѣ 1869.– Москва: Синод. типографія, 1871.– Т. 1.– С. 219–242.